

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“**

**ДУБИТАТИВЪТ И СЕМАНТИЧНИТЕ КАРТИ
НА МОДАЛНОСТТА И ЕВИДЕНЦИАЛНОСТТА***

**Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“**

**DUBITATIVE AND SEMANTIC MAPS
OF MODALITY AND EVIDENTIALITY**

**Krasimira Aleksova
University of Sofia St. Kliment Ohridski**

Abstract. The main purpose of this paper is to explore the place of the Bulgarian dubitative on the semantic maps of both the evidentiality and the epistemic modality. As dubitative is rarely being expressed on its own, researchers on typology do not focus on it that often, hence its absence on the semantic maps, which in fact motivates the need for this study.

Key words: evidentiality, epistemic modality, dubitative, semantic map

1. За мотивите

Натрупаните постижения в изследването на множество езици и стремежът на езиковата типология да проучи универсални принципи и зависимости онагледяват две взаимообвързани тенденции – очертаване на езиково специфичното и извличане на езиково универсалното. На равнище на граматиката общото и различното във функциите (или значенията) на граматичните категории водят езиковедите към опити да създадат генерализации за възможните елементи в семантичния обхват на дадена категория, които отделни езици граматикализират по специфичен начин. В последните 2-3 десетилетия като подход в реализацията на тези опити се налага семантичното картиране, т.е. създаването на семантични карти.

Българската глаголна система несъмнено представлява интересен обект при изследване на универсалното и езиково специфичното. Настоящият текст

*Това проучване е осъществено в рамките на проект № 80-10-201 от 24.04.2017 г. на СУ „Св. Климент Охридски“. Изказваме благодарност на ФНИ за финансовата подкрепа.

се опитва на фона на универсалното да очертае специфичното, а към това ме насочи и фактът, че българската евиденциална система проблематизира публикуваните семантични карти на евиденциалността и модалността (напр. Андерсън 1986, Ауера, Плунгян 1998, Татевосов 2004), тъй като един от евиденциалите – дубитативът, рядко се взема предвид както в базите данни в основата на семантичните карти, така и при определянето на семантичните елементи (концептите/значенията/функциите).

2. Семантика на дубитатива в съвременния български език

В тази работа изхождам от виждането, че дубитативът в българския език представлява един от четирите члена на евиденциалната глаголна категория, с който се изразява резервираност от страна на актуалния говорещ към информацията за действието в направено вече изказване. Дубитативните глаголни форми, различаващи се от ренаративните по наличието на още една преизказна форма на **съм** – **бил, -а, -о, -и**, се разглеждат в теорията на граматическите опозиции като маркирани с диференциаторите ‘преизказност’ и ‘субективност’ (Герджиков 1984), а семантиката им се представя от Р. Ницолова чрез презупозицията „Аз зная, че Х твърди, че р, но се съмнявам, че р е вярно, т.е. смятам, че е по-възможно ¬р“ (Ницолова 2008: 37).

Контекстуалните реализации на резервираността могат да бъдат колебание, съмнение, недоверие в надеждността, в достоверността на направено вече изказване, неодобрение на действието/факта или на автора на първичното изказване, а от там в цялост към негово изказване, абсолютно отхвърляне, вкл. иронично и саркастично на правдоподобността на информацията, придобита от друг източник и др. (вж. още у Алексова 2015). Общото в тези реализации на дубитатива е видът епистемична оценка на актуалния говорещ за предаваната опосредствана информация – резервираност към достоверността на предаваното изказване, недоверие в надеждността и верността на информацията в субстратното изказване. Това несъмнено доказва принадлежността на дубитатива към средствата за изразяване на епистемична модалност. За разлика от това евиденциалният му статус се поставя под въпрос от някои учени (Айхенвалд 2004), докато според други дубитативът е пресечна точка между евиденциалността и епистемичната модалност (вж. напр. Ницолова 2007). Това и поражда идеята да се потърси мястото на дубитатива на семантични карти, представящи отношенията между евиденциалността и епистемичността.

3. Семантичните карти

3.1. Същност на семантичните карти и принципи на построяване

Базисно при създаването на семантичните карти (назовавани още ментални карти, когнитивни карти, имплекативни карти – вж. напр. у Хаспелмат 2003, Татевосов 2004) е виждането за полифункционалност на граматиче-

ските единици (вж. Хаспелмат 2003, Татевосов 2004). Първично спрямо него обаче е твърдението, че „семантичната субстанция, образуваща екстенционала на езиковия израз, не се мени от език в език“ – твърдение, наречено от С. Татевосов хипотеза за екстенционалната еквивалентност на езиците (Татевосов 2004), гарантираща възможността за междуезикови съпоставки.

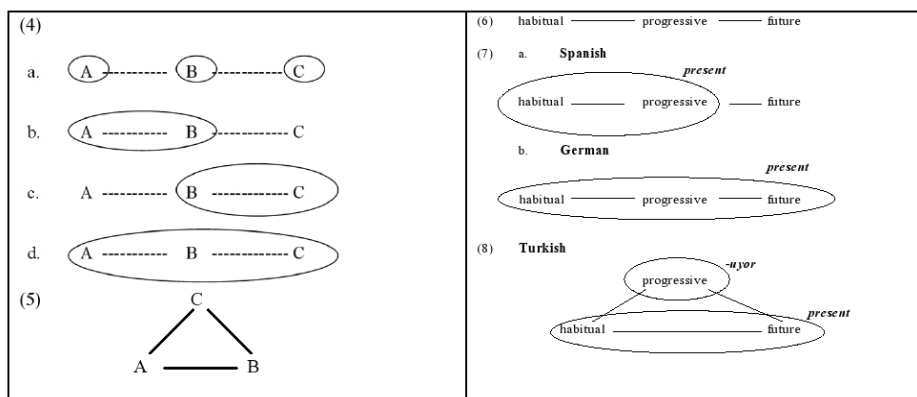
Семантичните карти, небазирани върху многомерно скалиране, най-общо представляват геометрично представяне на множеството от свързани елементи (грами/семантични примитиви/значения/функции) в едно семантично поле (концептуално поле у У. Крофт – „възможните дистрибуционни модели на релевантни езиковоспецифични конструкции и на категориите, дефинирани от тези конструкции“ (Крофт 2003: 134). То се конструира чрез емпирични междуезикови съпоставки, а езиците се групират в типологичен аспект според начина на репрезентация на възможните свързани помежду си концептуални стойности (функции у Хаспелмат 2003). Концептуалните стойности в семантичното поле, наречени от Хаспелмат (2003) функции, а от Сисау (2010) аналитични примитиви, са всички възможни минимални смислови единици, извлечени от съпоставката на езиковоспецифичните употреби на езикови елементи в различни контексти. Едно от основните изисквания към тези стойности е те да не могат да се разглеждат като съставени от други елементарни смисли. В този смисъл те имат статуса на семантични примитиви (вж. напр. Хаспелмат 2003).

Например, ако дадена граматична категория (генерична категория у Бой 2010) има концептуални стойности (функции/грами) А, В и С, то те могат да се разглеждат като възли (или графи) в семантичната карта, имащи свои названия (информационни етикети). В някои изследвания елементите от семантичното поле се назовават региони (напр. у Крофт 2003). От съществена значимост са отношенията между тези стойности, от които зависи и последователността на картирането им. Освен това подреждането трябва да бъде универсално (вж. у Хаспелмат 2003: 217-218), за да позволява предвиждания за възможни комбинации от стойности, чието съществуване да се тества и в невключени в извадката езици.

Като критерий при картирането на стойностите (напр. А, В, С на Фиг. 1) се сочи изискването те да са в непосредствена близост, съседство и да образуват непрекъсваема (а и непрекъсната) област (*contiguous area*) (вж. Хаспелмат 2003: 217). Още в първите теоретични разработки, напр. на У. Крофт (2003), се издига т.нар. *Semantic Map Connectivity Hypothesis*: „any relevant language-specific and/or construction-specific category should map onto a *connected region* in conceptual space“ (Крофт 2003: 134). При други автори като основополагащ принцип се сочи съприкосновението или свързаността (*contiguity or connectivity*) между графите (Цварц 2010).

Организацията на семантичните карти включва и *свързващи линии*, символизиращи преките връзки между семантичните стойности, както и *ограж-*

дащи криви (enclosing shapes), които показват кои функции/значения/стойности се изразяват в конкретен език чрез една и съща морфема (вж. Хаспелмат 2003, Де Хаан 2004). На Фиг. 1 е представен абстрактният модел на Де Хаан на 4 варианта за изразяване с една морфема на три семантични стойности/функции (Де Хаан 2004). Фиг. 2 е конкретизацията на тези семантични карти в три езика (Де Хаан 2004).

Фигура 1: Функции, свързващи линии и ограждащи криви – Де Хаан 2004

Фигура 2: Семантични карти на сег. вр. в три езика – Де Хаан 2004

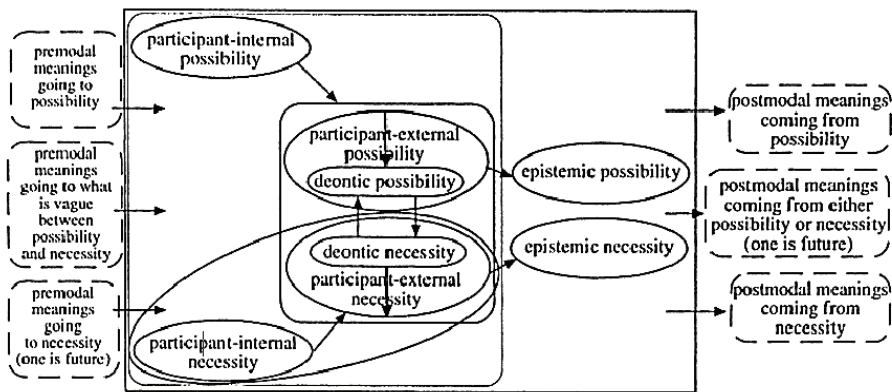
Краткият обзор на основните характеристики и на критериите за изграждане на семантични карти служи като основа за представянето на няколко карти на модалността и евиденциалността с цел да се потърси мястото на дубитатива в тях.

3.2. Семантични карти на модалността и евиденциалността

Отношенията между модалността и евиденциалността са тема, често дискутирана както в езиковата типология, така и в изследванията на конкретни езици, притежаващи евиденциална категория. Обобщенията доказват наличието на четири основни възгледа: за независимия характер на епистемичността и евиденциалността (напр. Айхенвалд 2004), за частичното им припокриване (напр. Ауера, Плунгян 1998, Ницолова 2007), за включването на евиденциалността в полето на епистемичната модалност (напр. Герджиков 1984, Уилет 1988) и за наличието на категория от по-висок ранг, обхващаща евиденциалността, разбираана като източник на информация, и епистемичната модалност, покриваща епистемична възможност, вероятност и сигурност (Бой 2012).

Конкретизация на втората гледна точка представляват вижданията на Ауера и Плунгян (1998). От съпоставката между семантичната карта на модалността, предложена от двамата учени (Ауера, Плунгян 1998: 111) – Фиг. 3, и схемата им, онагледяваща частичното застъпване на модалността и

евиденциалността в полето на инференциалната евиденциалност (конклузива) – Фиг. 4, става ясно, че дубитативът не присъства.

Фигура 3. Семантична карта на модалността на Ауера и Плунгян (1998: 111)

Table 3. *Inferential evidentiality = epistemic necessity*

Necessity				
...	Deontic necessity	Epistemic necessity = Inferential evidentiality	Quotative evidentiality	...
Evidentiality				

Фигура 4. Семантична карта на модалността на Ауера и Плунгян (1998: 111)

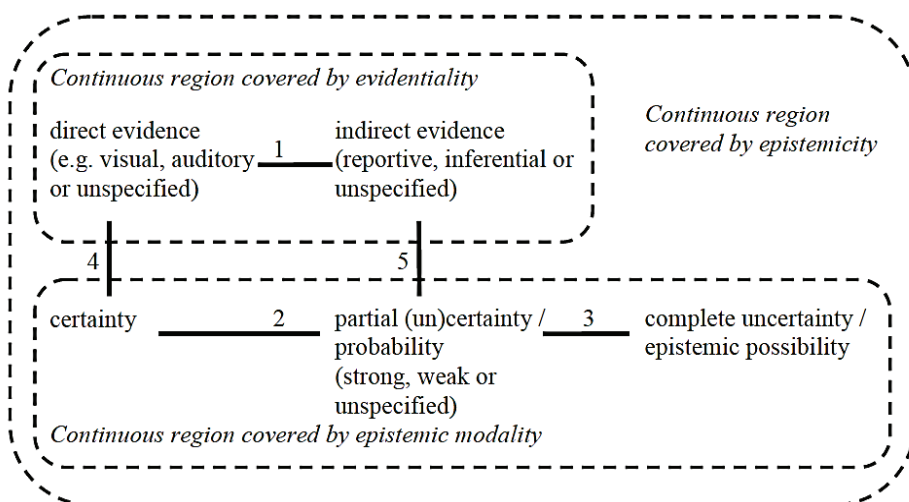
За разлика от посочите автори, Каспър Бой (четвъртото очертано по-горе виждане) приема едно по-широко, по неговите думи, разбиране за термина ‘epistemic’ – той покрива не само понятието ‘degree of certainty’ (базисно за епистемичната модалност), което авторът предпочита да назовава ‘epistemic support’, но и понятието ‘source of information’ (у Айхенвалд това е евиденциалността), назовавано ‘epistemic justification’. На Фиг. 5 е представена таблицата на базисните епистемични (в широк смисъл) понятия в работата на К. Бой (2012) и срещащите се в научната литература по въпроса термини.

Table 1.5: Basic epistemic notions and typical glosses for the meanings they cover

Justificatory support					
Epistemic justification			Epistemic support		
Direct justification	Indirect justification		Full support	Partial support	Neutral support
	Inferential justification	Reportive justification	Strong support		Weak support
			Full support	Less than full support	
			More than neutral support		Neutral support
<u>Typical glosses:</u> “firsthand evidence”, “direct evidence”, “sensory evidence”, “performative evidence”, “participatory evidentiality”, “visual evidence”, “auditory evidence”	<u>Typical glosses:</u> “inferential evidence”, “assumptive evidentiality”	<u>Typical glosses:</u> “reportive evidence”, “reportative evidence”, “hearsay evidence”, “second-hand evidence”, “third-hand evidence”, “quotative”	<u>Typical glosses:</u> “certainty”, “emphatic certainty”, “knowledge”, “certainty that not”, “contrafactive”, “epistemic impossibility”	<u>Typical glosses:</u> “probability”, “likelihood”, “doubt”, “dubitative”, “(relatively weak) uncertainty”, “unlikely”, “likely not”, “epistemic necessity”	<u>Typical glosses:</u> “epistemic possibility”, “agnostic”, “(complete) uncertainty”

Фигура 5. Базисни понятия у К. Бой и срещащите се в научната литература термини (Бой 2012: 36)

Дубитативът попада в полето на ‘epistemic support’, и по-конкретно – partial epistemic support, но от тази таблица (Фиг. 5) не личат връзките, които К. Бой очертава, между epistemic justification: direct justification vs. indirect justification (у други автори evidentiality), и epistemic support: full support, partial support и neutral support (у други автори – epistemic modality). Тези връзки са видни от семантичната карта на епистемичността в широкия смисъл (‘epistemicity’) – Фиг. 6, на която К. Бой използва не собствените си термини, а тези от предходни типологически трудове. На Фиг. 6 чрез непрекъснати линии са символизираны връзките между елементи от региона на евиденциалността (direct evidence: visual, auditory or unspecified ÷ indirect evidence: reportive, inferential or unspecified) и региона на епистемичната модалност (certainty – partial (un)certaincy/probability: strong, weak or unspecified ÷ complete uncertainty /epistemic possibility). За настоящата работа от значение е непрекъснатата линия № 5, която символизира наличието на връзки между индиректната евиденция и частичната (не)достоверност.

Фигура 6. Регионът на епистемичността според К. Бой (Бой 2012: 17)

Стремежът да се създаде семантична карта, която да отговаря на критериите стойностите/функциите (възлите) да бъдат семантично неразложими и която да се отличава с универсалност в типологически аспект, не е задача на настоящата работа. Най-малкото основание е ограниченият обем. Затова в следващата част предпочитам да се насоча към предложение за семантична карта, отразяваща особеностите на българския език с акцент върху мястото на дубитатива. Това не е невъзможен или отречен подход – все пак семантичните карти с универсален характер се основават на езиковоспецифични бази данни.

4. Българският дубитатив на семантичната карта на епистемичната модалност

Според застъпваното тук виждане дубитативът в българския език принадлежи към втория от двата типа епистемични глаголни категории: **първи тип**, при който говорещият отчита достоверността на изказването от гледна точка на абстрактното логическо мислене (с лексикални показатели като *естествено*, *разбира се*, *несъмнено*, *навярно*, *вероятно*, *едва ли*, *може би*, *изглежда* и под., като в българския език е граматикализирана презумптивността (*ще да*-формите), а в други езици може да се посочат т.нар. ‘утвърдителна модалност’ (модалност на *-dir*) в турския, пробабилитивните форми (с показател *-ne-*) във финския език (напр. *luke-vat* – четат, *luke-ne-vat* – вероятно/изглежда четат) и др. (Мелчук 1998: 198), и **втори тип**, при който говорещият отчита достоверността на изказването си от гледна точка на позициите си в реалния свят, на обвързаността на достоверността/надеждността с източника на съобщаваната информация, на свидетелската/несвидетелската си позиция, на това,

дали се опира на чужда информация (вкл. слухове), или на собствено умозаключение (било то и учудващо) и под. В някои езици зависи и от характера на сетивото, чрез което е възприета информацията – зрителна, слухова и др. (вж. Айхенвалд 2003). В терминологичната система на Г. Герджиков вторият тип епистемични категории са ‘модуси на изказване на действието’, дефинирани още като ‘автономен модус на изказването’ (Герджиков 1984: 162). За първия тип епистемични категории тук се приема работният термин ‘логическа епистемичност’, а за втория – ‘натурална епистемичност’ (вж. Фиг. 7). Дубитативът на Фиг. 7 е представен като семантична стойност, граматикализирана в българския език, в рамките на района на опосредстваната информация, който е от полето на т.нар. ‘натурална епистемичност’. В други езици, напр. в турския и в албанския, в полето на опосредстваната информация липсва изразяване с отделни граматични средства на конклузивността, ренаративността и дубитативността. Те са семантични стойности със статута на употреби на едно и също формално средство.

Фигура 7. Дубитативът в българския език в рамките на епистемичната модальност

Семантичните стойности на Фиг. 7 се отличават с известна степен на генерализация, която откривам и в картите на Ауера и Плунгян (1998), а и на Бой (2012). Напр. конклузивът може да бъде представен като самостоятелно семантично поле, в което области (възли) са умозаключение на база на следелите/результатите, логически извод, учудващо заключение/извод, собствено субективно твърдение на базата на общия опит. Подобен подход е възможен за всеки от регионите на картата, тъй като за минимални стойности в семантичната карта се приемат функции/значения, които в предходната традиция се възприемат за употреби. В този аспект регионът на дубитатива в българския

език може да бъде представен чрез изброените в част 2 контекстуални употреби (по-подробно у Алексова 2015). Настоящите разсъждения актуализират проблема за отношението генерализация : конкретизация на стойностите, изграждащи като възли мрежата на семантичните карти. Той обаче е достатъчно значим и не може да бъде коментиран изчерпателно тук.

5. Кратко заключение

В голяма част от типологическите трудове, посветени или на евиденциалността, или на епистемичната модалност (вж. напр. Айхенвалд 2004, Бой 2012, Аувера, Плунгян 1998), дубитативът не се отделя като граматикализирано значение. Най-често се сочат дубитативни употреби на косвения евиденциал или на някой от косвените евиденциали (най-често на ренаратива) (вж. у Айхенвалд 2004 и Бой 2012). За дубитатива като самостоятелна парадигма в рамките на евиденциалността говорят в типологически сборници само учени, изследващи българския език (Генчева 1996, Ницолова 2007). Това дава основание да се актуализира една дискусия за редките/единичните случаи, които или биват пропускани поради липсата на информация, или пък биват игнорирани поради генерализация при създаването на семантичните карти. Дори и да се приеме тясното разбиране за евиденциалността като изразяваща източник на информация (напр. у Айхенвалд 2004), данните за българския дубитатив доказват, че връзката между евиденциалността в тесен смисъл и епистемичната модалност може да бъде граматикализирана и при изразяване на резервираност (съмнение, недоверие) в достоверността на препредавано съобщение.

Библиография

- Айхенвалд 2004:** Aikhenvald, Alexandra Y. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Алексова 2015:** Алексова, Красимира. Употреби на дубитатива в съвременния български език. – Във: *Филологическият проект – кризи и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция (24 – 26 април 2015)*. Велико Търново: Фабер, 2015, с. 297 – 314.
- Ауера, Плунгян 1998:** van der Auwera, J., V.A. Plungian. Modality's semantic map. – In: *Linguistic Typology*, 1998, 2/1, pp. 79–124.
- Бой 2010:** Boye, Kasper. Semantic Maps and the Identification of Cross-Linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality. – In: *Linguistic Discovery*, 2010, vol. 8, issue 1. [посетен 10.06.2017]. <http://journals.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/1/xmlpage/1/article/344?htmlOnce=yes>
- Бой 2012:** Boye, Kasper. *Epistemic meaning : A crosslinguistic and functional-cognitive study*. (Empirical Approaches to Language Typology, Vol. 43), Berlin: Mouton de Gruyter, 2012.

- Генчева 1996:** Guéncheva, Zlatka, éditeur. *L'Enonciation médiatisée*. Louvain-Paris: Editions Péeters, 1996, p.11–21.
- Герджиков 1984:** Герджиков, Георги. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 1984.
- Де Хаан 2004:** de Haan, Ferdinand. On Representing Semantic Maps. – In: *Workshop „Databases and Best Practice“*, E-MELD Language Digitization Project Conference 2004, July 15-18, 2004, Detroit, Michigan. – [посетен 10.06.2017]. <http://emeld.org/workshop/2004/dehaan-paper.html>
- Крофт 2003:** Croft, William. *Typology and universals*. 2nd edition. (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Мелчук 1998:** Мельчук, Игор. *Курс общей морфологии*. Том II. Москва-Вена: Языки русской культуры, Wiener Slawistischer Almanach, Издательская группа „Прогресс“, 1998.
- Ницолова 2007:** Ницолова, Руселина. Модализованная эвиденциальная система болгарского языка. – В: Храковский, В., отг. ред. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии*. Санкт-Петербург: Наука, 2007, с. 107 – 197.
- Сисау 2010:** Cysouw, Michael. Semantic Maps as Metrics on Meaning. – In: *Linguistic Discovery*, 2010, vol. 8, issue 1, [посетен 10.06.2017]. <http://journals.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/1/xmlpage/1/article/346?htmlOnce=yes>
- Татевосов 2004:** Татевосов, С. Г. Семантическое картирование: теория и метод. ВЪВ: *Вестник Московского университета*. Серия 9: Филология, 2004, № 1, с. 27–42.
- Уилет 1988:** Willet. Th. A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality. – In: *Studies in Language*, 1988, 12, pp. 51 – 97.
- Хаспелмат 2003:** The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. – In: Tomasello, Michael (ed.). *The new psychology of language*. New York: Erlbaum, 2003, vol. 2, pp. 211–243.
- Цварц 2010:** Zwarts, Joost. Semantic Map Geometry: Two Approaches. – In: *Linguistic Discovery*, 2010, vol. 8, issue 1, [посетен 10.06.2017]. <http://journals.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/1/xmlpage/1/article/357?htmlOnce=yes>